
UDK 398.412(497.5/.6)
27-36 Nicolaus, sanctus : 398(497.5/.6)
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 12. XII. 2009.

MARKO DRAGIĆ
Filozofski fakultet u Splitu

SVETI NIKOLA U HRVATSKOJ KATOLIČKOJ, TRADICIJSKOJ, KULTURNOJ I FILOLOŠKOJ BAŠTINI

U ovim je krajevima, u kojima su se stoljećima susretali različiti svjetonazori, potrebno nastaviti zajedničko zalaganje za kulturu, ne upadajući u neplodna suočavanja, nego gajeći poštivanje i pomirbu. To pak ne znači da se zbog toga valja odreći vlastitog identiteta i kulture. Korijeni, baština i identitet svakog naroda, u svemu što im je istinski ljudsko predstavljaju bogatstvo za međunarodnu zajednicu.

(Papa Ivan Pavao II.)

Sažetak

Sv. Nikola bio je biskup u Miri u Maloj Aziji. Za njega je vezano više legendâ. Umro je 6. prosinca 327. Pokopan je u Miri. Zbog turskih osvajanja tijelo mu je preneseno u talijanski grad Bari gdje su njegove relikvije i danas. Zaštitnik je djece, pomoraca, djevojaka, siromaha, studenata, ljekarnika, pekara, ribara, zatvorenika, trgovaca, putnika, bolesnika, umirućih. Štovanje sv. Nikole iznimno je rašireno u pravoslavnih vjernika. Zaštitnik je Rusije.

Blagdan sv. Nikole u katoličkoj tradicijskoj baštini karakteriziraju: darivanje djece, slavlje s procesijama, molitve, nikolinjski ophodi – sv. Nikola u biskupskome ornatu s palicom i krampus (đavao) s košarom, lancima, šibom i slično obilaze domove kako bi nagradili dobru, a kaznili zločestu djecu. U čast sv. Nikoli Hrvati su sagradili mnogobrojna zavjetna svetišta. Pretkršćanskoga je podrijetla običaj spaljivanja barke na blagdan sv. Nikole.

Ključne riječi: *sv. Nikola, darivanje, vjerske usmene lirske pjesme, molitve, zaštitnik, nikolinjski ophodi.*

Uvod

Prije sedamdesetak godina Milovan Gavazzi ustvrdio je da su nikolinjski običaji u Hrvata mladi ili ih uopće nema. Dokaz je tomu što Luka Ilić Oriovčanin¹ (1846.), Mijat Stojanović² (1858.), Frano Ivanišević³ (1903. – 1906.), pa ni Jerko Suton⁴ (1968.), u svojim knjigama sv. Nikolu uopće ne spominju. Ti su običaji usvojeni iz srednje Europe. Nikolinjske običaje karakterizira obilaženje sv. Nikole u biskupskome ornatu s palicom i krampusa (đavla) s košarom, lancima, šibom i sl. domova kako bi nagradili dobru, a kaznili zločestu djecu. Nikolinjski običaji u protestantima prenijeli su se na Božić, kada sv. Nikola u ornatu i njegov pratitelj ili cijela pratnja obilaze mjesta. Neki folkloristi ističu da nikolinjski ophodi i darivanja nemaju veze sa svetačkom legendom, nego svoje postanje baštine od neke prvobitne tradicije koja se potom prenijela na datum i lik sv. Nikole.⁵

Kult sv. Nikole u hrvatskoj znanstvenoj literaturi neznatno je istražen. Ovaj je rad nastao na temelju suvremenih izvornih terenskih zapisa. Cilj mu je predočiti rezultate terenskoga rada, sačuvati ih od zaborava i interdisciplinarno ih interpretirati.

1. Život sv. Nikole

Sv. Nikola rođen je u 3. stoljeću u Patari, u Maloj Aziji. Roditelji su mu bili kršćani, a stric nadbiskup u Miri i on je zaredio Nikolu. Kada su mu roditelji umrli, Nikola je razdijelio svoj imetak sirotinji. Iz Palestine se vratio u Miru. Ondje je umro nasljednik njegova strica. Svećenstvo je odlučilo za biskupa izabrati onoga tko ujutro prvi uđe u crkvu. U rano jutro Nikola je pošao u crkvu na molitvu i tako je izabran za biskupa u Miri.

1 LUKA ILIĆ ORIOVČANIN, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb, 1846.

2 MIJAT STOJANOVIĆ, *Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode., s dodatkom Slavonske pučke sigre*, U Zemunu, Tiskarnicom Ignjata Karla Sopross, 1858.

3 FRANO IVANIŠEVIĆ, *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split, 1987.

4 JERKO SUTON, *Vjerski život i običaji Zapadne Hercegovine*, Mostar, 1968. (Umnožen rukopis. Primjerak se nalazi u Franjevačkoj knjižnici Mostar, inv. br. 3912, sign. 39.)

5 Usp. MILOVAN GAVAZZI, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III. izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 116-117.

Umro je 6. prosinca 327. godine. Pokopan je u Miri. Zbog turskih osvajanja tijelo mu je 1087. godine preneseno u talijanski grad Bari gdje su pod kriptom u bazilici i danas njegove relikvije.

Zaštitnik je djece, pomoraca, neudanih djevojaka, siromaha, studenata, ljekarnika, pekara, ribara, svjećara, zidara, trgovaca, tkalaca, zatvorenika, trgovaca, putnika, bolesnika, umirućih. Štovanje ovoga sveca iznimno je rašireno u pravoslavnih vjernika. Zaštitnik je Rusije.⁶ U ikonografiji se obično prikazuje kao biskup s tri vrećice zlatnika ili s tri zlatne kugle, što predstavlja njegovo dobročinstvo. Ponekad se prikazuje sa sidrom ili s lađom u pozadini, kao zaštitnik mornara. Katkad se prikazuje s malim djetetom koje mu ljubi ruku ili s troje dječice u kablu, što simbolizira njegovo zaštitništvo male djece.

Najstariji podatci o štovanju sv. Nikole sežu u razdoblje između 11. i 13. stoljeća. Njegovu širenju snažno su pridonijeli benediktinci s Monte Cassina u Italiji.⁷

2. Legende o sv. Nikoli

O njegovu je životu sačuvano više predaja i legendâ, a jedna od njih govori kako je Nikola, „čuvši za nekoga plemića u gradu koji je ostao bez novca, pribavio miraz za njegove tri kćeri“ tako što je tri noći uzastopce kroz plemićev prozor ubacivao po vrećicu sa zlatnicima. Otkriven je nakon treće vrećice, ali je zamolio plemića da to nikome ne kaže. Otuda je tradicija potajnoga stavljanja darova dobroj, a šibe lošoj djeci u prozore, čizme i sl.

Legenda kaže da je sv. Nikola krenuo u Svetu Zemlju, ali je nastala strašna oluja te brod zamalo nije potonuo. Sveti je Nikola zaprijetio valovima i oni su se smirili. Tako je postao zaštitnikom mornara i putnika. Legenda o sv. Nikoli pripovijeda kako je taj svetac došao u gostionicu i otkrio da gostioničar krade djecu, ubija ih i njihovo meso

6 Usp. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 426-427.

7 DUNJA RIHTMAN-AUGUŠTIN, *Knjiga o Božiću: Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 34.

služi gostima. Otkrio je troje djece sakrivene u posudi za rasol. Učinio je znak križa i djeca su se vratila u život. Na temelju toga čuda postao je i zaštitnikom male djece.

U Merolinu u Slavoniji pripovijeda se „kako je jedan otac im’o tri kćeri, i budući da su bili siromašni, nije ih mog’o nikako udat’, a prije se kad udaješ kćer, moralo imat’ neki miraz. Otac je molio Boga da pošalje neko čudo, da spasi te njegove kćeri, pošto nisu imali ni majke, majka im je umrla, i šta će, on je molio Boga za milost da im pošalje nekog tko će im dati miraz, il’ bilo šta, jer im je bilo vrijeme za udaju. To je sve čuo sv. Nikola, koji je prolazio pored kuće dok se on molio Bogu, i navečer, točno u ponoć, sv. Nikola je ubacio tri vrećice sa zlatnicima, u biti stavio je na prozore. Kad su se sutradan probudili bili su svi presretni.”⁸

Jedna legenda govori kako je ovaj svetac spasio trojicu vojskovođa koji su za cara Konstantina pošli u Frigiju ugušiti pobunu.⁹

3. Darivanje djece

Budući je svečev blagdan 6. prosinca, blizu Božića, dar s trima vrećicama zlatnika počeo se uspoređivati s darovima što su ih mudraci s istoka donijeli Isusu Kristu, pa se legenda o sv. Nikoli postupno stopila s božićnim izvještajem te su se nikolinjski običaji stopili s božićnim običajima darivanja.

U unešićkome kraju sv. Nikola štuje se kao zaštitnik male djece, putnika i pomoraca. Djeca su ostavljala čizmice koje bi pažljivo očistila i stavila na prozor ili ispod prozora uoči Svetoga Nikole. Djeca su nastojala što bolje *opatinati* svoju obuću jer je o tome ovisila kvaliteta dara. Ujutro bi pronalazila jabuke, orahe, bademe i bila bi presretna. Ponekad su se iz šale, a ponekad i ozbiljno ostavljali i *štapi* i šibe kao znak da su djeca mogla biti te godine i poslušnija.¹⁰

8 Dajana Lovrić zapisala je 2010. godine u Gromiljaku kod Kiseljaka. Ispriopovjedila joj je Božana Komšić, rođ. 26. rujna 1988., iz Gromiljaka. Rkp. FF MO, sv. 2010., S.

9 Usp. D. RIHTMAN-AUGUŠTIN, *n. dj.*, str. 33.

10 Kristini Jurić 2009. godine ispriopovjedio je njezin djed Josip Jurić (1900. – 1998.). Rkp. FF ST, sv. 2009. D. Kristina Jurić je pod mojim mentorstvom napisala rad *Tradicijska kultura i književnost u Dalmatinskoj zagori*, (119 str.) i obranila ga 23. listopada 2009. ocjenom izvrstan (5).

U Danilu Gornjemu kod Šibenika djeca su dobivala darove i na Svetoga Nikolu i na Svetu Lucu: na Svetoga Nikolu darivao ih je otac, a na Svetu Lucu majka. Tada bi im pržila *provrtache*.¹¹

U Kaštel Sućurcu se o sv. Nikoli pripovijeda sljedeće:

A sveti Nikola se slavija po tome šta bi ti nosija poklon, a ništa specijalno se nije slavija. Je ono u crkvi je bilo, ali nije bilo u nas to specijalno slavlje. A šta bi ti donija, mater bi oni jedan mandulat na tri dila napravila za nas troje. Je kasnije kad je bilo malo bolje, kad je otac radija onda je mater meni jednu bičvu napravila, Katici jednu, e ali obavezno je unutra jedan kumpir bija i jedna kapula. E! I stavila bi jednu jabuku, stavila bi malo smokava, stavila bi oriji ili tako nešto.¹²

U Donjemu Selu na Šolti nije bio običaj da se djeca darivaju na Svetoga Nikolu, ali su zato dobivala sitne darove na Svetu Lucu. Kada bi se probudili, ispod *blazinje* dočekala bi ih čarapa sa suhim smokvama, bademima, bombonima, ako ih je bilo.¹³

U primorskim se krajevima posebno štovao zaštitnik pomoraca sv. Nikola. U narodu se taj svetac zove sv. Mikola ili sv. Mikula ili sv. Miko. U Splitu se vjerovalo da sv. Mikola bogatima donosi darove.

Na Murteru se posebno slavio blagdan ovoga sveca. Tog bi se dana održala procesija koja bi krenula iz župne crkve prema Hramini kako bi se uzeo kip sv. Nikole, postavljen u kapelici na kutu Malina, i prenio u crkvu sv. Mihovila. S ovim blagdanom u vezi proslavljao se i onaj Bezgrješnoga začeca kada se, također u procesiji, kip sv. Nikole vraćao natrag, na svoje mjesto, u kapelicu na Hramini.¹⁴

11 Vesni Kalebić ispriopovjedila je Milka Poljičak, djev. Klisović, rođ. 1931. godine u Danilu, a 50-ih godina preselila se u Šibenik. Umrula je 2009. godine. Rkp. FF ST, sv. 2009. D. Vesna Grković Kalebić, je pod mojim mentorstvom napisala rad *Hrvatska tradicijska kultura i književnost u Danilu Gornjem i Donjem Selu na Šolti*, 122 str. i obranila ga 18. prosinca 2009. ocjenom izvrstan (5). Usp. IVO FURČIĆ, *Narodno stvaralaštvo šibenskoga područja, III, Mjesta u šibenskom zaleđu*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1988., str. 203.

12 Karmen Carev 2009. ispriopovjedila je Ljubica Marica Carev, djev. Perišin. Kazivačica je rođena 1933. godine i odrasla u Kaštel Sućurcu, po udaji seli u Kaštel Gomilicu gdje i danas živi. Rkp. FF ST, sv. 2010. D.

13 Vesni Kalebić ispriopovjedio je Miljenko Grković u studenome 2009. godine u Donjemu Selu na Šolti. Rkp. FF ST, sv. 2009. D.

14 Ivona Tolić zapisala je na Murteru 2008. godine. Ispriopovjedila joj je Ivanica Mudronja, Murter (rođ. 1928.), Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

U selu Diknjići, kod Vareša, do rata 1992. godine održavao se običaj koji se mogao okarakterizirati malom kazališnom predstavom. Sv. Nikola u narodu je svetac koji dariva djecu. Cijela ova predstava oko sv. Nikole bila je odgojnoga karaktera. Prije samoga blagdana djeca bi bila poslušna i dobra, inače im Niko ne bi došao te ne bi bilo darova. Djeca bi pisala pismo Nikoli u kojemu bi naglasila kako su bila dobra moleći ga za određeni dar. Pismo bi ostavljala u čistu čizmu, a čizmu na prozor.¹⁵

U Vranjicu kod Splita bio je običaj da se u *bičvice*, koje bi se navečer zakačile na prozor ili vrata, stavljaju darovi. Ti darovi nisu bili kao sada. Obično su to bile jabuke, suhe smokve, orasi, bajami te, ako se moglo, pokoji bombon.¹⁶

U Iloku je sv. Nikola iznimno omiljen svetac. Djecu se u predvečerje poticalo da očiste cipele ili čizme i stave ih na prozor ili pred vrata kako bi im sv. Nikola, ako su bila dobra, donio darove, a ako nisu, onda šibu.¹⁷

U selu Pećine kod Novoga Travnika dan uoči Svetoga Nikole prale bi se čizmice koje bi se stavljale na prozor. Roditelji bi u te čizmice obično stavljali orahe, lješnjake, suhe smokve, jabuke ili naranče. Ponekad bi se netko od suseljana maskirao u sv. Nikolu i obilazio kuće darivajući djecu koja su se bojala njegova pratioca *krampuza*, zaduženoga da prepada zločestu djecu. Ovaj je običaj zadržan do danas, samo što se umjesto nekadašnjih darova u čizmice stavljaju igračke i slatkiši.¹⁸

4. Slavlja u čast sv. Nikole

Na blagdan sv. Nikole u Zlarinu je bilo veliko veselje. Ispred crkve sv. Nikole skupljalo se mnoštvo naroda, palio se veliki svijetnjak oko kojega

15 Zapisala je, po vlastitome sjećanju, 2008. godine u Varešu Marinela Jelić, studentica Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, jer je običaj trajao sve do rata, posljednji put na Diknjićima 1992. Rkp. FF MO, sv. 2008., D.

16 Sandra Burić zapisala je 2008. godine u Vranjicu kod Splita. Ispriopovjedio joj je Josip Mikelič (rođ. 1931.). Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

17 Marijani Bošnjak ispriopovjedila je 2009. godine Milka Papić, djev. Bošnjak, rođena 1947. u Mostaru, u zatvoru, sada živi u Iloku u staračkome domu. Rkp. FF MO, sv. 2009. D.

18 Ivana Valenta zapisala je 2008. godine. Ispriopovjedila joj je njezina baka Ivka Sekić. Rođena je 1936. godine u selu Pećine, blizu Novoga Travnika, u Bosni. Sada živi u selu Rankoviću u Novome Travniku. Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

se, u čast ovoga sveca, igralo i pjevalo do u kasnu noć.¹⁹ Mještani su na taj dan „pucali iz mužara, puštali rakete, zvonili zvonima i palili stare torbe u kojima su se tiještile masline“²⁰. U Vrpolju kod Šibenika na blagdan sv. Nikole djeca dobivaju darove.²¹

Sv. Nikola je u Badljevine²² kod Pakraca nosio veliku biskupsku kapu i veliki štap, a pratila su ga dva bijela anđela s krilima i crni vrag s rogovima – krampus. Dok je prvi simbolizirao dobro te dobroj djeci dijelio darove, krampus s lancima i štapom simbolizirao je zlo koje je trebalo zaplašiti djecu i odvratiti ih od neposlušna ponašanja. Sveti je Nikola darivao suhe šljive, kruške, jabuke i bombone od topljenoga šećera. Djeca su se pred sv. Nikolom prethodno molila i vrag je pomno nadzirao

19 Usp. I. FURČIĆ, *Narodno stvaralaštvo šibenskoga područja, I, Šibensko otočje*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1980., str. 323.

20 D. RIHTMAN-AUGUŠTIN, *n. dj.*, str. 34.

21 Usp. I. FURČIĆ, *Narodno stvaralaštvo šibenskoga područja, III, Mjesta u šibenskom zaleđu*, str. 203.

22 Zbog svoga zemljopisnog položaja prostor Badljevine bio je podložan utjecaju različitih kultura. Nije bilo mnogo autohtonih Hrvata koji su u Badljevine preživjeli razdoblje turske okupacije i zato su oni po dolasku drugih hrvatskih obitelji tijekom 18. stoljeća bili pod jakim kulturnim utjecajem novopridošlih žitelja. Tako su se prožimale te dvije kulture, pri čemu je nova imala veći utjecaj. Druga velika migracija dogodila se u posljednjim desetljećima 19. stoljeća kada u Badljevinu doseljavaju Česi, Nijemci i Mađari koji su sa sobom donijeli svoju nacionalnu svijest i kulturu. U to je vrijeme badljevačko pučanstvo već bilo svjesno važnosti svoga kulturnog nasljeđa i svoje vjere te je ljubomorno čuvalo svoju kulturnu baštinu. No, tijekom vremena nije se mogao zaustaviti proces prožimanja tih kultura, a tomu su najviše pridonosili brakovi između pripadnika različitih nacionalnosti. Važno je spomenuti porabu nekih riječi kao obilježja za pojedinu nacionalnu skupinu, a koje su se zadržale i do današnjih dana. Tako se za pripadnike hrvatske nacionalnosti rabi naziv Šokac. Kada je to ime u službenoj uporabi zamjenjivano imenom Hrvat, mnogi su prijašnji naziv Šokac doživljavali kao uvredu. Potkraj 19. stoljeća novopridošlo stanovništvo bilo je pretežno češke nacionalnosti i njih su starosjedioci, prema njemačkom nazivu za Češku – Böhmen, nazivali Pemci. Tijekom vremena naziv Pemci postao je sinonim za novopridošlice. Na području Badljevine također se rabio i naziv *paur*, koji također svoje korijenje vuče iz njemačke riječi Bauer (seljak). Ta se riječ rabila za seljake s prostora civilne Slavonije, čime se htjelo ukazati na njihovu različitost od graničara na prostoru Vojne granice koja se prostirala uzduž Save. Bilo je mnogih koji su poistovjećivali riječ *paur* sa Šokcem. Sve te nazive za nacionalno obilježje i oznaku za neku društvenu skupinu poneki su doživljavali u određenim trenucima kao uvredu, ovisno u kojemu su se surječju rabile.

Ivana Kop zapisala je svibnja 2007. godine u Badljevine kod Pakraca, a ispriopovjedila joj je njezina baka Emilija Kop (djev. Magdić, rođ. 1936. godine). Otac je kazivačice Nijemac koji je nestao u Drugome svjetskom ratu. Obitelji Kop također su njemačkoga podrijetla. U kazivanju su sudjelovali i Ivanin djed Franjo Kop (rođ. 1934. godine) i Katica Grčević (djev. Matijević, rođ. 1935. godine). Rkp. FF ST, sv. 2007., S.

rade li to dobro. Neposlušna su djeca „na dar“ dobivala šibu. Iste noći djeca su na prozor stavljala čizmu očekujući da će im sv. Nikola do jutra nešto podariti. Mnogima su se želje ostvarile, no neposlušna su djeca ostajala razočarana jer su im čizmice bile prazne.²³

Donjaci i svi Šoltani oduvijek su bili upućeni na more pa ne čudi što su posebno vezani za sv. Mikulu, zaštitnika pomoraca i putnika. Na putu prema Donjoj Krušici, najbližoj uvali, sagrađena je kapelica posvećena ovomu svecu. Nju je 1928. godine sagradio Andrija Blagaić. S tog je mjesta Andrija gledao kako su neki njegovi išli gajetom, vjerojatno u Trogir, kada ih je zahvatilo nevrijeme. Tada se zavjetovao sv. Mikuli da će na tome mjestu sagraditi kapelicu ako oni sigurno doplove. Nevrijeme se razišlo, putnici su sretno stigli, a Andrija je sagradio kapelicu. Običaj je da svatko koga put nanese kraj kapelice zastane, prekriži se i kratko se pomoli: *Sveti Mikula putniče, pomози nas na moru i na kraju i na svakom mistu.*²⁴

U Kreševu je blagdan prepoznatljiv po tome što se djeca tijekom cijele godine govorilo kako će biti darivana ako budu slušala roditelje i općenito starije od sebe. Dan uoči blagdana sv. Nikole spremale bi se čizmice u koje su roditelji stavljali darove. Ovaj blagdan različito se obilježava u užoj okolici Kreševa. Primjerice, u Kiseljaku sv. Nikola dolazi u škole, hoda kroz grad i dariva djecu, a u Kreševu dolazi samo u crkvu, u pratnji anđela te krampusa za onu djecu koja nisu slušala. Posebno je dojmljiva uloga anđela. Tada crkvom odjekuju glasovi djece i pjesma:

*...Evo ide, evo ide Nikola sveti
On se uvijek, uvijek djece sjeti...
Svašta nosi, svašta nosi Nikola sveti
Samo da smo, da smo dobri bili...*

Misno slavlje na koje dolazi sv. Nikola zapravo je jednosatna priredba na kojoj se pjeva i glumi, pri čemu svako dijete ima svoju ulogu.²⁵

²³ Isto.

²⁴ Vesni Kalebić ispriповjeditela u studenome 2009. godine u Donjemu Selu na Šolti Nediljka Blagaić, rođ. 1930. godine u Donjemu Selu gdje je provela čitav život, osim što je 1944. i 1945. godine bila u izbjegličkome logoru u El Shattu. Rkp. FF ST, sv. 2009. D.

²⁵ Saneli Vujici u siječnju 2010. ispriповjeditela je Malina Kraljević, rođ. 1937. godine,

U Starome Gradu na Braču na ovaj blagdan iz crkve kreće procesija s kipom sv. Mikule, križem i zastavama, a u procesiji je najstariji i najcjenjeniji član bratovštine imao ulogu *batištade*, tj. glavnoga redara. Njegov je simbol ukrašeni štap kojim je mogao promijeniti smjer procesije ili ju zaustaviti. Starogrojskom rivom na taj blagdan odjekuje stara pjesma posvećena sv. Mikuli:

*O, Mikula, sveti pope,
ne doj grihom da nas tope,
i putnikom svima mora
daj im milost ti ozgora.
I na zemlji i na moru
povrati nas zdrave dvoru!*

Starogrojski procesjun sv. Mikule poseban je po tome što, za razliku od drugih, teče smjerom suprotnim od kazaljke na satu. Kažu da je to zbog ljepšega izgleda kolone koja se formira na rivi, ali isto tako i zbog *dišpeta* članova bivše bratovštine koji hodaju *kontra vitru uz tarmuntu*, pogleda uperenoga prema moru.²⁶

U Krilu Jasenice sv. Nikola „u čizmicu dobre djece stavlja slatkiše, a šibe dijeli njegov pomoćnik Krampus (simbol zlog duha ili vraga)“. Pomorci su u svojim bitkama s morem doživljavali uspone i padove, ugodne i neugodne trenutke te su zbog toga dobili velikoga zaštitnika, sv. Nikolu, koji ih prati i čuva na njihovim putovanjima. U sjećanje na prošlost svoga mjesta i u znak zahvalnosti, Kriljani svake godine na blagdan ovoga sveca organiziraju počasnu regatu, a žene na kominu na živoj vatri peku glavni specijalitet kraja – soparnik.²⁷

Na Braču je svaki pomorac u kući imao sliku sv. Nikole. Nekoć davno mornar bi sa sobom na put nosio škrinju u kojoj bi mu majka ili žena

djev. Filipović, u Crkvenjaku pored Kreševa. Rkp. FF MO, sv. 2010., D.

26 Martina Lovrić zapisala je 2009. godine po kazivanju Ive Kazanova, rodenoga 1945. godine u Vrbovskoj, a živi u Starome Gradu. Rkp. FF ST sv. 2009., S.

Vidi: <www.farosweb.hr/arhiva.svmikula.htm>

27 Petra Džanko zapisala je 2009. godine u Krilu Jasenice. Ispripovjedio joj je njezin djed Slavo Tomaš, rođen je 1. svibnja 1931. Rkp. FF ST, sv. 2009., S.

stavila *bijac* (ručno tkani vuneni pokrivač), mornarsku guču (vunenu majicu), u kojoj je često bio i ušiven *škapular* (amulet), bičve, a negdje na dnu bila bi ubačena sličica sv. Nikole. Ponekad bi još stavile i boce domaće travarice i medenjake.²⁸

U Zlarinu se blagdan sv. Nikole svečano obilježavao. Pred crkvicom koja je posvećena ovom svecu skupilo bi se mnoštvo naroda. Palio bi se svitnjak, obično su to bile stare torbe od ulja. Oko svitnjaka bi se, u znak zahvalnosti sv. Nikoli, zaštitniku mornara kojih je u Zlarinu uvijek bilo mnogo, igralo, pjevalo i veselilo do u kasnu noć.²⁹

U Kiseljaku se na dan sv. Nikole u crkvi tradicionalno izvode priredbe. U jednoj od njih recitira se pjesmica u kojoj se govori o nekoj djeci koja nisu vjerovala u Boga. Jednoga im je dana neki čovjek, baš na dan sv. Nikole, ispričao sve o Bogu, njegovu postojanju, o sv. Nikoli te o njegovu blagdanu koji je upravo toga dana. Rekao im je da mogu staviti čizmice kako bi dobili darove. Oni su odlučili pokušati, stavili su svoje čizmice i vidjeli su čudo. Dobili su mnogo darova te više nikada nisu sumnjali. „Eto, to je nešto malo o toj jednoj pjesmici, al’ uglavnom, vezano za sv. Nikolu, kad idemo na susret mladih, na neka putovanja, molimo se sv. Nikoli, jer je on zaštitnik putnika i putovanja, pa molimo za pomoć, i tako.“³⁰

5. Molitve sv. Nikoli

Na Korčuli, Braču i mnogim primorskim i otočnim mjestima koledalo³¹ se na dan sv. Nikole. Na Šolti su djeca posebno učila dijalošku pje-

28 Tanji Martinić 31. svibnja 2009. ispriopovjedila je Darka Eterović, rođ. Vrandečić 1940. godine u Pučišćima na Braču. Rkp. FF ST, sv. 2009., S.

29 I. FURČIĆ, *Narodno stvaralaštvo šibenskoga područja, I, Šibensko otočje*, str. 323.

30 Dajana Lovrić zapisala je 2010. godine u Gromiljaku kod Kiseljaka. Ispriopovjedila joj je Božana Komšić, rođena 26. rujna 1988., iz Gromiljaka. Rkp. FF MO, sv. 2010., S.

31 Koleda je riječ mnogostruka značenja. U usmenom su diskursu i nazivi: *kolenda*, *kolendra* (u Splitu i okolici), *koledva* (u Dubrovniku i okolici, Belome na otoku Cresu), a izvodači se nazivaju *koledaši*, *kolendaši*, *kolendraši*, *koledvaši*; *kolojani* (u Zlarinu kod Šibenika), *koleđani* (u Hrvata u Rumunjskoj, a u Gdinju na Hvaru ophod se zove *koledanje!*); *junaki* i *ditići* u gradišćanskih Hrvata. Nazivaju se i *koledvači* te *koledani*, *kolijani*. U Jelsi na Hvaru ophod se naziva *koledanje*, *kolendanje*, *kolejanje*. U Istri, Hrvatskome primorju, pa i Lici, nazivaju se i *firole* (prema pripjevu *firole*). Koleda znači: skupno pjevanje muške djece, mladića, pa i odraslih ljudi; pjevanje (kolendanje) mladića djevojci pod *ponistrom*; obred, ophod, pjesma, čestitanje; božićni kruh, božićno darivanje, božićna vatra, božićna slama koja se na Badnju

smicu u kojoj sveti Mikula *na srdašcu knjigu ští*. K njemu dolazi Gospa i govori mu da se ustane, pođe u šumu, usječe zelen bor i sagradi barku. Nikola je poslušao. Spustio se niz more i na jarbolu vidio huda stvar:

*Sveti Nikola slatko spi,
na srdašcu knjigu ští.
K njemu Gospe dolazi
i Nikoli govori:
„Ustaj, ustaj, Nikola,
uzmi teslu i bragu,
pa ti pođi u goru
i usiječi zelen bor.
Pa udilaj korablju,
na korablji vesalca
i spusti se niz more.“
On se spusti niz more
i pogleda na jarbol,
na jarbolu huda stvar:
„Što si stala, huda stvar?“
„Ja san jedna između vas.“
„Kad si jedna između nas,
siđi doli i govori Očenaš.“
„Očenaša i ne znan,
Zdrave Marije ne umin,
kod hudoga san meštra stala,
te se skule nisan deletala.“
On je hvata za kose,
pa je siče na petlje.
Kuda petlje skakaše,*

večer prostirala po sobi; Badnji dan, Nova godina. Koleda znači i krijes koji se palio na Jurjevdan (23. travnja) i na Ivandan (24. lipnja) te krijes koji se palio za vrijeme biranja seoskih kraljeva. Koledom su se nazivale obredne vatre koje su palili uskoci. U gradišćanskih Hrvata koledati znači prositi (tražiti darove). U požeškome kraju pjesme koje su na Uzašašće izvodili križari nazivaju se koledarske pjesme ili koledarke. Usp. MARKO DRAGIĆ, „Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, br. 1., Split, 2008., str. 21-43.

*živi oganj bijaše.
Di Nikola idraše,
mrtva ona sad bijaše.³²*

U navedenoj je pjesmi sv. Nikola pobijedio đavla. Ta pjesma ima karakter prenja.³³

U Komizi na Visu u narodnome je pamćenju vjerska usmena lirska pjesma:

*Sveti Mike dite bise,
sridu i petak zezinase.
Zato nikor ne znadise,
nego majka ka ga rodi
i babica ka ga doji.
Kal mu mojka progovoro:
„Hodi Mike u goricu,
pa usici jedon bur,*

32 Vesni Kalebić ispriopovjedila je u studenome 2009. spomenuta Nediljka Blagaić. Rkp. FF ST, sv. 2009. D.

33 Prenje je usmeno-književni žanr moralno-didaktičkoga, dijaloškoga, (pretežito) vjerskoga karaktera, a poznavale su ga najstarije civilizacije: sumerska, babilonsko-asirska (akadska) i staroegipatska. U usmenoj su komunikaciji prenja bila i u antičkoj grčkoj i rimskoj književnosti, staroj hebrejskoj te u srednjovjekovnoj i novovjekovnoj svjetskoj književnosti. Neki su autori pisali/zapisivali prenja. Prenje „Kako se tuži duša svrhu tila“ nalazi se u *Osorsko-hvarskoj pjesmarici* (oko 1530. godine.). Ta je dvodijelna pjesma komponirana osmeračkim dvostihovima, a u njoj duša prekora tijelo da će brzo iz njega ići te mora ispovjediti grijeha jer je uživalo u strastima, a na dušu nije mislilo. Duša je tijelo upozoravala da smrt nema milosti. U *Osorsko-hvarskoj pjesmarici* je i pjesma „Tužen` je zločestoga tila ko preminuje (s) sega svita“ u kojoj tijelo govori da će prebivati u zemlji do Sudnjega dana jer ga je smrt zatekla, a sva *lipost* odbjegli. Tijelo nastavlja tužiti se i obraća se družbi miloj upozoravajući je da će i ona umrijeti. „Prenje đavla s Isusom“ („Kako se je prel đaval s gospodinom Isuhristom“) razgovor je između Isusa i đavla. U tome prenju đavao nije mogao slušati Isusove riječi te je sa svojom vojskom navalio na Isusa koji je zapovjedio da se oblak spusti na zemlju, zahvati đavla i objesi ga za noge. Najveći broj hrvatskih prenja biblijske je provenijencije. U prenjima razgovaraju: duša s tijelom; čovjek sa smrću; duša sa svecima, Blaženom Djevicom Marijom, Isusom; Gospa s križem i dr. Hrvati i danas kazuju prenja u kojima duša upozorava tijelo koje je na samrti. Duša tijelo prekora jer se za života krivo klelo, *za drugim je mramoralo / žive ljude pritresalo / nije htjelo posta postiti*. Neki suvremeni zapisi imaju više od stotinu stihova. Usp. M. DRAGIĆ, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 179-182.

*za izgrodit jedon brud.“
Vazme Mike sikiricu
i ubere jedon bur
za izgrodit jedon brud.
I posice dvo borića,
za napravit dvo veslića!
Borkica se ucinila,
borkica se porinula.
Iša Mike s njun ploviti,
a borkica poce toniti!
Obazre se Mike na jorbul,
na jorbulu huda stvor.
I govori Mike njuj:
„Ca si tote hudo stvor,
ol koga si poslona?
Je si od Boga poslona
il o Dive Marije?“
Govori mu hudo stvor:
„Jo son o Boga poslana“.
I govori Mike njuj:
„Kal si o Boga poslana,
dojdi dole meju nos,
da recemo jedon Ocenos.“
A govori hudo stvor:
„Ne znon molit Ocenos,
a Mariju ne poznojen!
Jo son s hudin mestron stala
i hudu son skulu naucila.“
Kal to cuje Mike,
un se pope na jorbul.
Uze hudu stvor za vloše,
i tumbo je u more!
Kul ona plivaše,
za njun pakal goriše.*

*A kul barka plivase,
za njun tamjan vonjase!
Onda Mike pujde vodit rumuniju
Sveton Petru rajskin puten!³⁴*

U Kaštelima se slavi sv. Nikola putnik, koji djeci nosi darove, kao i sv. Lucija. O štovanju sv. Nikole svjedoči i molitva kojom se sveca moli da nas čuva i na moru i na putu i na kraju; *od pada, / udara, sudara, loma, poloma / svake tragedije i nenadinje / i svakoga zla sačuvaj nas*; te da čuva mornare, ratare, putnike, vlakovođe, traktoriste, motocikliste, bicikliste:

*Sveti moj Nikola Putnik,
ti nam budi putnik,
ti nas čuvaj i na moru
i na putu i na kraju.
Čuvaj naše mornare,
naše ratare, naše putnike
koji putuju, vlakovođe,
traktoriste, motoriste, bicikliste
i sve one koji rade koji putuju,
čuvaj ih, moj sveti Nikola...
Sačuvaj nas od pada,
udara, sudara, loma, poloma,
svake tragedije i nenadinje
i svakoga zla sačuvaj nas,
ti, moj sveti Nikola.
Kad putujemo, kad idemo,
kako idemo živi i zdravi,
da se opet živi i zdravi vratimo.³⁵*

34 Vera Marinković zapisala je osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Kazivačica je pok. Margarita Marinković, udana Marinković, rođena 1913. godine u Komiži na otoku Visu. Završila je domaćinsku školu.

35 Karmen Carev zapisala je 2009. godine u Kaštelima. Ispriopjerala joj je spomenuta Marija Carev, rođena Perišin. Rkp. FF ST, sv. 2010. D.

Blagdan sv. Nikole je u došašću. I zbog toga je u lirskoj pjesmi o sv. Nikoli iz Süngela kod Mrkopolja misao vodilja Spasiteljevo rođenje. Dok sv. Mikula tvrdo spava, njemu dolazi anđeo, budi ga, šalje u šumicu da odsječe *jelvicu* i napravi *zipčicu* jer će Marija roditi našega Spasitelja:

*Sveti Mikula tvrdo spi,
k njemu angel doleti.
„Ustaj, ustaj, Mikula,
pa ti ajde v šumicu
i odseci jelvicu
i napravi zipčicu.
Roditi će Marija
našega Spasitelja.
Moramo se pripravit,
Spasitelja pozdravit.“³⁶*

Poanta je te pjesme u obveznoj pripravi za Spasiteljev doček. U Rami vjernici traže zaštitu sv. Nikole za putnike i bolesnike:

*Svetom Nikoli putniku,
za naše bolesnike
i putnike koji putuju,
da zdravo kući dolaze
i koji boluju, da im Bog
dadne lašćinu.³⁷*

U stolačkome kraju posebno je rašireno štovanje sv. Nikole. Vjernici mole: *budi nama na pomoći / i u dnevi i u noći, / na moru i u domu, na putu / i na svakom strašnom mjestu:*

36 *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, Matica hrvatska, Zagreb, 1972., str 117.

37 Zapisala je Mirjana Čališ u ožujku 2008. godine po kazivanju Lilje Zadrić, djev. Kuraja, 1972., Gmići, čula od svoje bake Anđe Kuraja, 1906., Borovnica. Rkp. FF MO, sv. 2008. D.

*Sveti Nikola putniče,
Božiji uputniče,
kud god se mi uputimo,
ti se s nami uputi,
budi nama na pomoći
i u dnevi i u noći,
na moru i u domu, na putu
i na svakom strašnom mjestu.
Slavni i sveti Nikola putniče,
molimo ti se po sve vijeke.
Amen.³⁸*

O štovanju sv. Nikole u stolačkome kraju svjedoči i običaj *veselanja*, od sv. Nikole do Sveta tri kralja, a u božićno vrijeme *veselalo* se i u Račišćima na Korčuli itd. Mnoge stolačke obitelji slave sv. Nikolu kao svoga zaštitnika.

6. Nikolinjski ophodi

Uoči Svetoga Nikole jedan bi seljak obukao veliki kožuh s runom okrenutim vani, na glavu bi stavio visoku bijelu šubaru, od kudjelje bi načinio brkove i bradu te bi se posuo brašnom. U jednoj je ruci nosio veliki štap, a u drugoj lanac. Na leđima je nosio torbu s jabukama, orasima, suhim šljivama, kalotinama i kruškama.

Kada bi djeca začula zveket lanca, sakrivala bi se pod krevet ili majci u krilo. Međutim, sv. Nikola bi ih našao te bi dobru djecu darivao, a zločesta bi djeca morala kleknuti i poljubiti pod, a Nikola bi ih išibao. Sv. Nikole su se bojali i odrasli mladići i djevojke te snahe.³⁹

U Diknjićima kod Vareša nekoliko bi se momaka iz sela skupljalo i prerusavalo. Jedan od njih, odjeven u bijelu dugu haljinu, s visokom kapom, dugom bijelom bradom i štapom, predstavljao bi sv. Nikolu i nosio bi veliku vreću s darovima. Ostali bi dobili negativnu ulogu, osim jednoga. Preruseni u krampuse, odjeveni u crno, garom nama-

38 IVICA PULJIĆ, *Izbor iz religioznog stvaralaštva // Hutovo*, Biskupski ordinarijat Mostar, Mostar, 1994., str. 487.

39 U Merolinu u Slavoniji 2006. godine zabilježila je Stjepanka Čikeš. Rkp. FF ST, sv. 2006. S.

zanih lica, sa šibama, rogovima i ostalim rekvizitima koji pojačavaju parodiju đavolčića, bili su u pratnji sv. Nikole radi one djece koja nisu bila dobra. Uz Nikolu je išao još jedan pozitivan lik, a to je anđeo čuvar. Kada bi došli na vrata, prvo bi krampusi pokušali izvesti svoje zločestoće jer se sv. Nikolu moralo uvjeriti da je dijete bilo dobro. Kako bi on bio momak iz susjedstva, obično bi znao neki dječji nestašluk pa bi ga predbacio djetetu, a ono bi ostalo u čudu: „Kako on to zna!?“

Prije samoga darivanja dijete bi moralo izmoliti neku molitvicu koju je danima prije učilo s mamom ili bakom, što bi značilo da zavrjeđuje dar.⁴⁰

Blagdan sv. Nikole slavio se i u Crnim Lokvama.⁴¹ Njegov lik prikazivali su mladići i djevojke koji su obilazili domove donoseći djeci darove, najčešće voće: smokve, jabuke, orahe, a znali bi i plašiti nestašnu djecu. Poslije su tu ulogu, kao što je to danas, preuzeli sv. Nikola i njegov pomoćnik krampus, pri čemu je Nikola donosio darove dobroj, poslušnoj djeci, a krampus bi plašio neposlušnu djecu.⁴²

U Grabovcu kod Šestanovca Sveti se Nikola obilježavao tako što su mladići i djevojke obilazili domove darivajući djecu najčešće voćem, a znali su i plašiti nestašnu djecu. Poslije su tu ulogu preuzeli sv. Nikola i njegov pomoćnik krampus, pri čemu je Nikola donosio darove dobroj djeci, a krampus bi plašio zločeste.⁴³

U iločkome kraju običaj je da se netko obuče u sv. Nikolu te obilazi kuće i tako se susreće s djecom, govori im njihove mane ili dobre strane, a onda ih dariva voćem i slatkišima. Uz sv. Nikolu redovito se „prikрпи“ đavolak s lancima – krampus, sav u crnome, koji nabraja dječje zloće i želi odmah djeci isplatiti njihove krivice. Ipak, sve to na kraju prođe dobro i lijepo.⁴⁴

40 Po sjećanju Marinele Jelić, studentice Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, jer je običaj trajao sve do rata, posljednji put na Diknjićima 1992. godine.

41 Crne Lokve su selo petnaest kilometara udaljeno od Kočerina kod Širokoga Brijega.

42 U Crnim Lokvama kod Širokoga Brijega (zaseoku Val) od 7. srpnja 2008. do 31. siječnja 2009. zapisala je Ana Brekalo. Ispriповјedili su joj: Stipe Brekalo, rođ. 1914., Crne Lokve, Stipe Brekalo i Vinko Brekalo, rođ. 1954. g., Crne Lokve, zaseok Poda. Rkp. FF MO, sv. 2009. D.

43 Daria Čikeš zapisala je 2008. godine. Ispriповјedili su joj: Mate Dujmović, rođ. 1954. u Grabovcu (Šestanovac), i Milica Dujmović, rođ. 1924. Grabovac (Šestanovac). Kazivači i danas žive u rodnome mjestu. Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

44 Marijani Bošnjak 2009. godine ispriповјedila je Milka Papić, djevojački Bošnjak, rođena 1947. u Mostaru, u zatvoru, sada živi u Iloku u staračkome domu. Rkp. FF MO, sv. 2009., D.

7. Zavjetna svetišta

Vjerojatno svaki pomorac u sebi nosi prastaru legendu o sv. Nikoli, njegovu hodočašću u Svetu Zemlju i onaj trenutak kada je umirio olujno more te spasio posadu. Lik ovoga sveca, zaštitnika pomoraca i putnika, nalazi se u crkvama mnogobrojnih luka diljem svijeta. Njemu u čast sagrađena su brojna zavjetna svetišta. Crkva sv. Mikule u Starome Gradu vrlo je bogata legendama, zavjetima i običajima vezanim za ovoga sveca. Osim zavjetnih slika i drvenih maketa brodova tu je i jedno tijelo koje je za vječnost pohranjeno unutar crkve. Riječ je o tijelu Bračanke Lukrecije koja se dala zazidati u svojoj dvadeset petoj godini u istočni zid crkve. Pučani su je nazivali *picokara* i pružali su joj oskudnu hranu trideset pet godina. Unutrašnjost crkve krase deset drvenih kipova apostola u prirodnoj veličini. Manjak od dva apostola objašnjava legenda po kojoj su se mornari vraćali iz Italije s dvanaest kipova, ali su se zbog jake oluje duže zadržali u Malome Lošinj, a kako su ostali bez vina, za malo *spize* i *barsata* (loše vino) odlučili su založiti dva kipa koja su procijenili najmanje važnima. Crkva je sagrađena u drugoj polovini 15. stoljeća, a nedugo nakon izgradnje dobila je i svoju bratovštinu koja je prestala postojati, ali njezini poklonici još uvijek čuvaju običaj spaljivanja barke i održavanja procesije na blagdan sv. Mikule.⁴⁵

U Baškoj Vodi vjernici oduvijek javno ispovijedaju svoju vjeru u Boga, vjernost Crkvi i nebeskom zaštitniku sv. Nikoli,⁴⁶ biskupu i zaštitniku putnika, mornara i ribara. Iz nje je uvijek bilo putnika i mornara. Danas mladi nastavljaju pomorsku tradiciju i idu u pomorske škole. Zato

45 Martina Lovrić zapisala je 2009. godine po kazivanju Ive Kazanova, rođenoga 1945. godine u Vrbovskoj, a živi u Starome Gradu. Rkp. FF ST, sv. 2009., S. Usp. <www.farosweb.hr/arhiva.svmikula.htm>.

46 Crkva sv. Nikole u Baškoj Vodi sagrađena je u 19. stoljeću. Gradnja je počela 1872., ali je dovršena istom 1889. godine. Graditelji su bili domaći majstori iz Makarske. Crkva je podignuta u neoromantičkome stilu. Na pročelju je zvonik na preslicu, a ispod sat. Na zvoniku su bila dva zvona. Veliko je zvono u Prvome svjetskom ratu rekvirirano, ali je 1926. godine nabavljeno novo, a drugo je iz 1893. godine. Godine 1927. crkva je popravljena. Tada je obojena unutrašnjost i na stropu naslikan sv. Nikola koji se čuva nakon obnove unutrašnjosti crkve. Crkveno pjevalište postavljeno je od drveta, ali je 1971. godine zamijenjeno betonskim. Mramorne pločice postavio je fra Berislav Nikić. Kamene oltare s ulomcima od mramora izradio je klesar Ante Frank iz Splita, a veliki oltar završio je 1936. godine.

i ovdašnji vjerni Božji narod časti svoga nebeskoga zaštitnika, komu je u čast podignuta mjesna crkva, a 1998. postavljen njegov kip na maloju Đigi. Na njegov blagdan u župi se održava svečana procesija u kojoj sudjeluju i mladi i stari. Za vrijeme komunističkoga sustava bilo je pokušaja zabrane procesije, ali u tome vlasti nisu uspjele.⁴⁷

8. Spaljivanje barkâ

Nakon kolendâ koje su gradom kretale u *žežin* sv. Nikole, uslijedilo bi spaljivanje barke. No, nije bilo kakva barka mogla doći na *ogonj* jer je lista čekanja bila poprilična. Onaj čija je barka te večeri bila spaljena na lomači od *smriča*, a smrič simbolizira teški mornarski život, sutradan je imao čast u podne blagosloviti novu barku.⁴⁸

Sv. Nikola zaštitnik je Komiže na Visu. Ondje se tradicionalno, još od mnogobožačkih vremena, na blagdan sv. Nikole spaljuje stara barka jer se vjerovalo da se tim činom udobrovoljavaju bogovi mora. Pepelom od spaljene barke posipa se paluba nove barke. Taj čin ima apotropejski karakter.⁴⁹

47 Anđela Divić zapisala je 2009. godine u Baškoj Vodi.

48 Martina Lovrić zapisala je 2009. godine prema kazivanju Ive Kazanova, rodenoga 1945. godine u Vrbovskoj, a živi u Starome Gradu. Rkp. FF ST, sv. 2009., S. Usp. <www.farosweb.hr/arhiva.svmikula.htm>.

49 Cij je apotropejski obreda, ophoda i pjesama: odvracanje demonskih sila od ljudi, domova, stoke, štala; prinos zdravlju i ljepoti; povećanje rodosti polja, livada, njiva, vrtova; liječenje bolesti. Neki apotropejski obredi imaju magijske, poganske karakteristike, a neki su kristijanizirani. Apotropejski obredi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi nalaze se u: adventskim, božićnim, novogodišnjim, maškarskim, vukarskim, vučarskim, korizmenim, uskrsnim, jurjevskim, ivanjskim i inim obredima. Najviše je pak ovih obreda u vukarskim, vučarskim, jurjevskim i ivanjskim obredima i ophodima, a nalaze se i u duhovskim, petrovskim, vidovdanskim, koledarskim i drugim običajima. Podrijetlo je mnogih hrvatskih obreda u drevnim pretkršćanskim mnogobožačkim vremenima i baština su iz pradomovine. U nekima se opažaju utjecaji indoeuropskih, slavenskih, romanskih i drugih obreda. Kulturni su u apotropejskim obredima: zelenilo, vatra, pepeo, izvorska voda i dr., a raznovrsna je njihova simbolika u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Najveći dio tih obreda prestao se izvoditi pedesetih godina dvadesetoga stoljeća, ali su kao i drugi usmenoknjiževni oblici ostali u narodnome pamćenju. Usp. M. DRAGIĆ, „Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi“, *Croatica et Slavica Iadertina*, br. 3, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2007., str. 369-390.

Zaključak

Tradicija štovanja sv. Nikole u Hrvata relativno je mlada. Tridesetak navedenih i interpretiranih običaja, ophoda, usmenih lirskih vjerskih pjesama i molitava zorno svjedoči o dubokoj ukorijenjenosti hrvatske tradicijske kulture i književnosti u zapadno-europsku kulturu i civilizaciju. Blagdan sv. Nikole obilježavaju darivanje poslušne i dobre te kažnjavanje zločeste i neposlušne djece. Kao i nikolinjski ophodi, taj običaj ima didaktičnu i društvenu funkciju.

U katoličkoj tradicijskoj kulturnoj i filološkoj baštini sv. Nikola zaštitnik je: djece, pomoraca, djevojaka, siromaha, studenata, ljekarnika, pekara, ribara, zatvorenika, trgovaca, putnika, vlakovođa, traktorista, motorista, biciklista, bolesnika, umirućih. Stoga Hrvati u čast toga sveca priređuju velika slavlja, grade zavjetna svetišta, pripovijedaju legende i usmene lirske pjesme, upućuju molitve i utječu se njegovoj zaštiti. Neke legende, usmeno-lirske pjesme i molitve vezane za sv. Nikolu imaju antologijsku vrijednost.

U mnogim primorskim i otočnim mjestima tradicionalno se na blagdan sv. Nikole spaljuje stara barka jer se vjerovalo da se tim činom udobrovoljavaju bogovi mora. Pepelom od spaljene barke posipa se paluba nove barke. Taj obred svoje postanje baštini još od mnogobožaćkih vremena, a ima apotropejski karakter.

Rječnik

balat – plesati

baškotin – slatki, suhi kruh

blazinja – jastuk

bljuza – košulja

botilja – posuda za vino

botiljun – veća posuda za vina

braga – stolarska stega

bumbak – pamuk

bur – bor

brud – brod

colav, cotav – šepav

deletat – naučiti, poučiti

dotrina – vjeronauk

džabe – uzalud

đaka – jakna

fôra – prošla, gotova (zima)

fritule – vrsta uštipaka

gariful – karanfil

grandaj – škrapa uz more

<i>gre</i> – ide	<i>pošešat</i> – izluditi
<i>grundal</i> – rubna kamena greda kojom počinje krov	<i>potajat se</i> – pritajiti se
<i>huda</i> – zla	<i>prnjaci</i> – svatovi
<i>izvanje</i> – smjer, prema južnoj strani Šolte	<i>pršurate</i> – vrsta uštipaka
<i>dederento</i> – na sjevernu stranu Šolte	<i>provrtache</i> – vrsta uštipaka
<i>izuvodat</i> – pripovijedati na dugo i široko, izmišljati	<i>rozarij</i> – krunica
<i>jemat</i> – imati	<i>skula</i> – škola, gradivo
<i>joče</i> – jauče	<i>slavić</i> – slavuj
<i>lampadina</i> – svjetiljka na baterije	<i>sridadne</i> – sredinom dana
<i>lampat</i> – sijevati	<i>stinj</i> – fitilj od voštanice
<i>lancun</i> – plahta	<i>svitnjak</i> – krijes
<i>lašćina</i> – olakšanje, u navedenome surječju lakša smrt	<i>škafetin</i> – ladica
<i>marashtina</i> – vrsta loze, odnosno vina	<i>škrđajke</i> – čegrtaljke
<i>meja</i> – suhozid koji služi kao međa	<i>šotić</i> – vrsta plesa
<i>mendule</i> – bademi	<i>špijat</i> – tužiti
<i>meštar, meštrovica</i> – učitelj, učiteljica	<i>šufit</i> – tavan
<i>metdan</i> – megdan, dvoboj	<i>tesla</i> – sjekira
<i>moguć</i> – koji ima moći	<i>toder</i> – tamo
<i>nagladiti</i> – naoštriti (britvu)	<i>tote</i> - tu
<i>nana</i> – majka	<i>tovar</i> – magarac
<i>nikor</i> – nitko	<i>trefit, trevit</i> – sresti
<i>obujena</i> – obuvena	<i>vapor</i> – brod
<i>ogonj</i> – oganj, plamen	<i>zlamen</i> – znak
<i>ponistra</i> – prozor	<i>zlamenovat se</i> – prekrstiti se
<i>portatina</i> – nosiljka	<i>zezinati (žežinjati)</i> – postiti o kruhu i vodi
	<i>žejud</i> – žir
	<i>žežin</i> - uoči

Izvori i literatura

- DRAGIĆ, MARKO, „Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini“, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2009., str. 205-228.
- DRAGIĆ, MARKO, „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata“, *Crkva u svijetu*, br. 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414-440.
- DRAGIĆ, MARKO, „Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi“, *Croatica et Slavica Iadertina*, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
- DRAGIĆ, MARKO, „Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, br. 1, Split, 2008., str. 21-43.
- DRAGIĆ, MARKO, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
- FURČIĆ, IVO, *Narodno stvaralaštvo šibenskoga područja, I, Šibensko otočje*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1980.
- FURČIĆ, IVO, *Narodno stvaralaštvo šibenskoga područja, III, Mjesta u šibenskom zaleđu*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1988.
- GAVAZZI, MILOVAN, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III. izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991.
- ILIĆ ORIOVČANIN, LUKA, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb, 1846.
- IVANIŠEVIĆ, FRANO, *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split, 1987.
- KAJMAKOVIĆ, RADMILA, „Božićni običaji“, *Etnologija*, NS, sv. XV-XVI, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo, 1961., str. 221-227.
- KRISTIĆ, AUGUSTIN, *Crkveno-narodni običaji Kreševa*, posebno otisnut otisak iz *Dobroga pastira*, god. VII, Sarajevo, 1956.

- KUTLEŠA, SILVESTAR, *Život i običaji u Imočkoj krajini*, Matica hrvatska, ogranak Imotski, Imotski, 1997.
- *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.
- PULJIĆ, IVICA, *Izbor iz religioznog stvaralaštva // Hutovo*, Biskupski ordinarijat Mostar, Mostar, 1994.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, DUNJA, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995.
- SUTON, JERKO, *Vjerski život i običaji Zapadne Hercegovine*, Mostar 1968. (Umnožen rukopis. Primjerak se nalazi u Franjevačkoj knjižnici Mostar, inv. br. 3912, sign. 39.)
- *Suvremena katolička enciklopedija, A – E*, priredili Michael Glazier i Monika K. Helwing, Slobodna Dalmacija, Split, 2005.
- ŠIMUNDŽA, DRAGO, *Religiozna povjerenja i sumnje*, Matica hrvatska Split, Split, 1999.
- TOMAŠEVIĆ, LUKA, *Između zemlje i neba (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću)*, Knjižnica Gospa Sinjska, knjiga br. 6, Sinj, 2000.
- *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, Matica hrvatska, Zagreb, 1972.
- Rkp. FF Split (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu). Rkp. FF Mostar (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru). Te su rukopisne zbirke rezultat izvornih terenskih zapisa studenata kojima sam bio mentorom pri izradbi seminarskih i diplomskih radova iz Hrvatske usmene književnosti. (Oznaka D – znači diplomski rad, Z – znači završni rad, S – označava seminarski rad, a oznaka E – znači da je rukopis u elektroničkome obliku. Rukopisne zbirke nalaze se mene.)